

*Р.Г. Соболь,*

к.держ.упр., доц., доцент кафедри економічної теорії та фінансів ХарРІ НАДУ

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

*Розкрито правові питання розвитку страхового ринку України. Досліджено історичні аспекти впровадження нормативно-правових документів, які регулюють страхову діяльність.*

**Ключові слова:** страхування, правове забезпечення, регулювання страхових послуг, ринкова інфраструктура.

Реформування всієї системи економічних відносин, соціальні перетворення та трансформаційні зрушення, що відбуваються в Україні, надають особливої ваги розв'язанню проблеми правового регулювання страхового захисту, наявність потреби в якому та реальна можливість її задоволення характеризують ступінь розвитку економіки країни.

Діяльність в умовах ринку супроводжується різного роду ризиками. Тому принципово змінюються характер і функції страхування в Україні, зростає його значення як ефективного, раціонального, економічного і доступного засобу захисту майнових інтересів суб'єктів, що хазяюють, виробників товарів і послуг, а також громадян.

Ринок страхових послуг є необхідним елементом ринкової інфраструктури, тісно пов'язаним з ринком засобів виробництва, споживчих товарів, ринком капіталу і цінних паперів, праці і робочої сили. У країнах розвинутої економіки страхова справа має найширший розмах, забезпечуючи підприємцям надійну охорону їхніх інтересів від несприятливих наслідків різного роду техногенних аварій, фінансових ризиків, криміногенних факторів, стихійних і інших нещасть.

Правові питання формування та розвитку системи страхових послуг в Україні досліджували як зарубіжні вчені (Дж. Гі, Дж. Садлер, Р. Стефенсон), так і вітчизняні: В. Бабенко, С. Осадець, В. Базилевич.

Метою даної роботи є структуризація основних правових документів, які регламентують розвиток діючої системи страхової діяльності в Україні, з'ясування підходів щодо її вдосконалення.

Правове забезпечення страхування здійснюється шляхом прийняття актів законодавства та нормативних актів, що регулюють страхову діяльність як у цілому, так і за окремими її напрямками й питаннями.

Система правового регулювання страхової діяльності включає норми, визначені такими правовими документами:

- Конституцією України;
- міжнародними угодами, що їх підписала і ратифікувала Україна;
- Цивільним кодексом України;
- законами та постановами Верховної Ради України;
- указами та розпорядженнями Президента України;
- декретами, постановами та розпорядженнями Уряду України;
- нормативними актами (інструкції, методики, положення, накази), котрі прийняті Міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади і зареєстровані в Міністерстві юстиції України;
- нормативними актами органу, що згідно із законодавством України здійснює нагляд за страховою діяльністю;
- нормативними актами органів місцевої виконавчої влади у випадках, коли окремі питання регулювання страхової діяльності були делеговані цим органам за рішенням Президента або Уряду України;
- окремими нормативними актами колишнього Радянського Союзу та УРСР, які не були відмінені законодавством незалежної України [5].

Конституцією України, прийнятою в червні 1996 р., визначено, що виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового ринку (ст. 92), а Кабінет Міністрів України забезпечує проведення фінансової політики (ст. 116) [1]. Отже, Конституція України встановила загальні норми правового регулювання фінансової політики, складовою частиною якої є страхова справа.

Цивільний кодекс України, прийнятий ще за радянських часів, не дає, на жаль, повного законодавчого тлумачення правового регулювання страхової діяльності. У ньому страхування визначене тільки як «державне».

Тому велике значення матиме прийняття нового Цивільного кодексу України, який дозволить узгодити основні поняття в системі законодавства.

Законодавче регулювання страхової діяльності в Україні має певну історичну специфіку, яка значною мірою накладає свої особливості в цілому на систему правового забезпечення.

За Радянського Союзу не було базового закону, який би регулював порядок проведення страхової діяльності. Оскільки страхова діяльність здійснювалась виключно установами Держстраху і Індержстраху, які не мали повністю самостійного статусу, то не виникало потреби визначити законодавчі норми, які б на рівні законів встановлювали права та обов'язки цих суб'єктів. Окремі питання проведення страхової діяльності регулювалися Постановами ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР і УРСР, нормативними документами Держстраху та Укрдержстраху.

Протягом 1992-1993 рр. у більшості незалежних держав, що виникли на території колишнього СРСР, були прийняті законодавчі акти з питань страхування.

Улітку 1992 р. Укрдержстрах за участю низки провідних страхових компаній, утворених у 1990 – 1992 рр., подав до Кабінету Міністрів України перший законопроект «Про страхування», спрямований на узгодження позицій низки провідних міністерств і відомств. У грудні цього ж року цей проект після узгодження було повторно внесено на розгляд Кабінету Міністрів України. Оскільки згідно з рішенням Верховної Ради України в цей період Уряд дістав право видавати декрети, які мали статус законів, зазначений проект був прийнятий як декрет у травні 1993 р.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» став фактично першим базовим законодавчим актом, який забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності в Україні. Цей документ визначив базові терміни і поняття, пов'язані зі страховою діяльністю. Декрет «Про страхування» міг розглядатися лише як проміжний, законодавчий акт.

Головний його недолік полягав у тому, що тут було зроблено спробу поєднати суперечливі положення: з одного боку, певні «держстрахові» принципи здійснення страхової діяльності, що базувалися на планово-адміністративній економіці, а з іншого – принципи ринкової економіки і, зокрема, страхування в умовах ринку. Наприклад, з одного боку, Декрет передбачав здійснення страхових виплат за рахунок страхових резервів, що відповідало ринковим принципам, а з іншого – не визначав фінансового механізму формування цих резервів і суто адміністративно забороняв перераховувати до резервів понад 50 % страхових платежів. Окрім того, Декрет надліберально забороняв державі втручатися в діяльність страхових організацій, а водночас визначав державний орган, відповідальний за стан розвитку страхового ринку. І таких суперечностей було немало. Отже, з розвитком ринкової економіки України постала потреба прийняти новий законодавчий акт, який повністю врегулював би як понятійно-смісловий апарат, так і порядок здійснення страхової діяльності (давно застосовуваний у розвинених країнах).

6 березня 1996 р. Верховною Радою України було прийнято новий Закон України «Про страхування» (далі – Закон), який є сьогодні головним законодавчим актом у цій галузі в нашій державі. Закон України «Про страхування» має 5 основних розділів і 47 статей [2]. У першому розділі встановлюється основний понятійно-термінологічний апарат: визначаються такі базові поняття, як страхування, страховики, страхувальники, об'єкти і види страхування, форми страхування, страхові ризики і страхові випадки, страхова сума, страхове відшкодування, страхові платежі і тарифи, співстрахування, перестраховування, об'єднання страховиків, страхові агенти та страхові брокери і деякі інші.

Центральне місце в цьому розділі посідають норми, що визначають вимоги до страховика при його створенні і реєстрації, а також порядок здійснення обов'язкового страхування. Зокрема, цим Законом встановлюється особливий механізм (який не має повних аналогів у жодній країні), коли види

обов'язкового страхування можуть визначитися лише цим Законом, а не іншими законодавчими актами. При цьому Кабінетові Міністрів України надається право регулювати порядок проведення кожного виду обов'язкового страхування за умови, що цей вид передбачено Законом.

Другий розділ Закону регулює порядок проведення страхування: визначає вимоги до договорів і правил страхування та відповідної валюти, установлює обов'язки страховиків і страхувальників у кожній конкретній ситуації. Важливість законодавчих норм, передбачених цим розділом, полягає в тому, що вони з максимальною повнотою відбивають особливості договірних відносин, прав та обов'язків сторін у сфері страхування. Фактично конкретизуються загальні норми цивільного права у сфері страхування.

Третій розділ визначає умови забезпечення платоспроможності страховиків і мас. Саме тут подається фінансовий механізм здійснення страхової діяльності, установлюються певні обмеження щодо можливості прийняття зобов'язань і визначаються загальні принципи аудиту страховика. Важливими статтями цього розділу є такі, де йдеться про порядок формування та види страхових резервів як технічних, так і зі страхування життя. Низка статей регулює суто фінансові питання: порядок обчислення прибутку та витрат, створення гарантійних фондів, порядок обліку та звітності.

Четвертий розділ визначає принципи державного нагляду за страховою діяльністю. Цим розділом визначено орган, що здійснює державний нагляд, – за страховою діяльністю, а саме Комітет у справах, нагляду за страховою діяльністю, і встановлено його права та функції. У цьому розділі наведено порядок ліцензування страхової діяльності, що забезпечує правове регулювання роботи страховиків на страховому ринку.

П'ятий розділ передбачає регулювання таких загальних моментів, як розгляд спорів, урахування міжнародного права тощо.

Прийняття Закону дозволило Уряду запровадити цілу низку підзаконних актів, зокрема постанов і розпоряджень, що регулюють окремі питання здійснення страхової діяльності.

В останні роки відбувається динамічний розвиток вітчизняного страхового ринку. Удосконалюється нормативно-правова база цієї галузі, що знаходить своє відображення у введенні в дію Закону України «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про страхування» від 4 жовтня 2002 р. [4].

До найважливіших змін, внесених до Закону України «Про страхування», належить вимога про те, щоб страховики, які були зареєстровані, до 7 листопада 2001 р., формували свої статутні фонди в такому порядку:

- страховики, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя, протягом двох років з дня набрання чинності цього Закону повинні формувати статутний фонд у сумі 500 тис. євро, а протягом трьох років – 1 млн євро;

- страховики, які займаються страхуванням життя, відповідно 750 тис. євро протягом двох років з дня набуття чинності цим Законом та 1,5 млн євро – протягом трьох років [4].

Для новостворених страховиків, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя, мінімальний розмір статутного фонду встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро. Для страховиків, які займаються страхуванням життя, – 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України.

Закон України "Про внесення змін до Закону України «Про страхування» передбачає:

- скасування обмежень на частку іноземних інвесторів у статутних капіталах українських страховиків;

- необхідність здійснення внесків у статутний фонд винятково у грошовій формі;

- детальне регламентування формування страхових резервів;
- установлення конкретних нормативів оцінки платоспроможності страховиків;
- розширення асортименту страхових послуг з обов'язкового страхування тощо [4].

Постановою Уряду здійснюється правове регулювання діяльності посередників – брокерів та агентів на страховому ринку. Насамперед передбачаються певні обмеження діяльності посередників, зокрема щодо можливості прийому коштів страхувальників на власний рахунок, термінів укладання договору страхування з боку посередників, деяких інших моментів.

Постановою Уряду щодо товариств взаємного страхування визначено особливості функціонування цього виду страховика. Завдяки цій постанові в нашій державі започатковано реєстрацією товариств взаємного страхування які вельми поширені в Західних країнах.

Постановами Уряду (їх близько 20) регулюється порядок проведення кожного виду обов'язкового страхування. Окремою постановою визначаються граничні розміри витрат на ведення справи при здійсненні обов'язкового страхування, а також регулюються питання створення державних і національних страхових компаній і обов'язкових об'єднань страховиків [3].

Розпорядженнями Уряду подаються окремі доручення щодо проведення експериментів у галузі страхування, наприклад у системі Укрзалізниці, у курортних зонах Криму та Карпат. З допомогою розпоряджень можуть вирішуватися й окремі питання регулювання тарифів, умов договорів тощо, коли це не суперечить законам України.

Нормативними актами міністерств і відомств – інструкціями, положеннями, методиками, наказами, що реєструються в Міністерстві юстиції, деталізуються ті чи інші законодавчі норми. Це передусім стосується тих питань, які належать до сфери регулювання кількох відомств.

Наприклад, такими актами регулюється порядок ведення бухгалтерської та статистичної звітності страховиків, здійснення з боку митних органів або правоохоронних органів спільного фінансового та страхового нагляду. Іноді такими актами затверджуються методики розрахунку страхових тарифів. Спільними актами встановлюється і порядок реєстрації страховиків у системі різних відомств.

Нормативні акти, що їх видає орган, уповноважений здійснювати контроль за страховою діяльністю (а це згідно із Законом – Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг), є обов'язковими для страховиків. Цими актами (наказами, розпорядженнями, рішеннями колегії) встановлюються, по-перше, інструкції та методики щодо здійснення окремих видів діяльності: по-друге, заходи з покарання страховиків за виявлені порушення – приписи, зупинки, обмеження та відкликання ліцензії; по-третє, вимоги до звітності й облік.

По-четверте, порядок реєстрації, ліцензування, вилучення з реєстру, ліквідації та реорганізації; по-п'яте, порядок здійснення навчання, підготовки та перепідготовки кадрів страховиків.

В окремих випадках нормативними актами Комітету подаються певні роз'яснення та визначаються ті чи інші організаційні заходи.

Деякі нормативні акти Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг підлягають реєстрації у Міністерстві юстиції України.

Так, до найважливіших нормативних актів Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг належать методика розрахунку резервів при проведенні страхування життя, інструкція з ліцензування страховиків, положення про філії та відокремлені представництва страховиків, положення з регулювання розміщення страхових резервів і деякі інші документи.

Таким чином, нормативні акти місцевих органів виконавчої влади, як правило, мають розпорядчий характер і окреслюють особливості провадження в межах певних адміністративних одиниць заходів, визначених



урядовими або відомчими документами. Це можуть бути роз'яснення щодо проведення будь-яких експериментів, особливостей муніципального страхування, а також нормативні акти, які регулюють порядок здійснення нагляду за страховиками згідно з програмами, розробленими на місцевому рівні та за участю різних місцевих структур виконавчої влади.

#### **Список використаних джерел**

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 43 с.
2. Закон України «Про страхування» // Уряд.вий кур'єр. – 1996. – 18 квітня.
3. Законодавство України про страхування // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1997. – № 4. – 368 с.
4. Закон України «Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про страхування"» // Голос України. – 2002. – 14 жовтня.
5. *Бабенко В.* Канали розподілу страхових послуг у промислово розвинутих країнах // Економіка України. – 2006. – № 7. – С.82 – 87.
6. *Осадець С.С.* Страхування. – К.: КНЕУ, 1998. – 528с.
7. *Базилевич В.Д., Базилевич К.С.* Страхова справа. – К.: Знання, 1997. – 216 с.

#### ***Sobol R.G. The legal adjusting of insurance activity is in Ukraine.***

The legal questions of insurance market of Ukraine development open up in the article. Investigational historical aspects of introduction of normatively legal documents which regulate insurance activity.

**Key words:** insurance, legal providing, adjusting of insurance services, market infrastructure.

#### ***Соболь Р.Г. Правовое регулирование страховой деятельности в Украине.***

Раскрыты правовые вопросы развития страхового рынка Украины. Исследованы исторические аспекты внедрения нормативно правовых документов, которые регулируют страховую деятельность.

**Ключевые слова:** страхование, правовое обеспечение, регуляция страховых услуг, рыночная инфраструктура.